

Sažetak

Stjepan Babić, sveuč. prof. u m., Zagreb

UDK 801.82:808.62,

stručni članak, primljen 12. 12. 1997., prihvaćen za tisak 8. 1. 1998.

Let Us Discontinue Linguistically Forged Editions of Croatian Literary Works

It has become customary in Croatian publishing trade to produce editions of Croatian writers from the second half of the 19th c., with the text linguistically and orthographically adapted to the standards become prevalent in the closing years of the century. The author pleads for new editions to conform to the original language of the originals.

LINGVISTIČKA ANALIZA NAFTNIH NAZIVA

Milica Mihaljević

Nazivlje je skup naziva koji se rabe u određenom znanstvenom, tehničkom ili umjetničkom području. Nazivlje je dio hrvatskoga književnoga jezika pa mora biti usklađeno s jezičnom normom. Osim o jezičnoj normi pri stvaranju naziva treba voditi računa i o usklađenosti nazivlja sa strukom.¹ U nazivlju istoznačnice nisu poželjne jer dovode do nepotrebnih nesporazuma i opterećuju nazivlje. Stoga pri sređivanju nazivlja neke struke treba jednom od istoznačnih naziva dati prednost pred ostalima.² To se naravno ne može raditi napamet, prema osobnom intuitivnom jezičnom osjećaju, već prema određenim načelima.³ Ovdje se pokušavaju primijeniti ta načela na neke probleme iz naftnoga nazivlja. Popis dvojbenih naftnih naziva dobila sam od prof. Josipa Žgaljića iz INA-Rafinerije nafte Rijeka.

Pri rješavanju problema služila sam se mnogim člancima koji su do sada objavljeni u časopisu *Jezik* i u nekim drugim časopisima. Naftno je nazivlje posebno zanimljivo jer postoji samo jedan naftni rječnik izrađen još davne 1978. godine. Trenutno se u Državnom zavodu za normizaciju i mjeriteljstvo izrađuju terminološke norme *ISO 1998/1* i *1998/2 Naftna industrija – Rječnik*,

1 M. Mihaljević, *Hrvatsko računalno nazivlje*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993., str. 207.

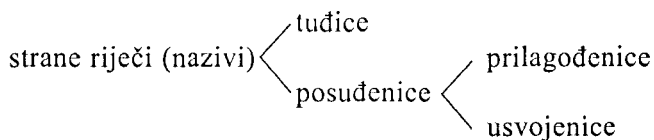
2 S. Babić, *O nazivima naredba, nalog, instrukcija, zadatak, uputa*. Elektrotehničar, 37/3, Zagreb, 1983., str. 96.

3 Ta su načela navedena u prošlom broju *Jezika*, str.66.

1. dio (33 str.) i *Naftna industrija – Rječnik*, 2. dio (39 str.), a izdaje se i stručni časopis *Nafta* na hrvatskom jeziku.

1. Domaći – strani nazivi

Domaći, hrvatski naziv ima prednost pred nazivom podrijetlom iz kojega stranoga jezika. Riječi (nazivi) s obzirom na podrijetlo dijele se na strane i domaće. S obzirom na uklapanje u hrvatski jezični sustav strane se riječi (nazivi) dijele na tuđice i posuđenice, a posuđenice na usvojenice i prilagođenice. Tuđice su riječi koje na nekoj razini nisu posve prilagođene. Posuđenice su prilagođene sustavu hrvatskoga jezika. Npr. naftni nazivi *krekiranje* i *kvenčiranje* prema engleskom *cracking* i *quenching* prilagođeni su morfološki hrvatskom jeziku. Usvojenice su one riječi za koje prosječan govornik uopće ne zna da su stranoga podrijetla i koje uopće nemaju zamjenu, pa ih ne bi trebalo ni smatrati stranim riječima. Prilagođenice su one riječi koje jesu stranoga podrijetla, ali koje su posve integrirane i u grafijski, i u fonološki, i u morfološki, i u tvorbeni sustav hrvatskoga jezika. Ti se odnosi mogu prikazati ovim dijagramom:

S obzirom na jezik iz kojega dolaze, dijele se na anglizme, bohemizme, germanizme, galicizme, romanizme, rusizme itd. Nazivi koji su podrijetlom iz latinskoga ili grčkoga jezika, a prihvaćeni su u mnogim jezicima, nazivaju se internacionalizmi.

Ako se nazivi iz kojeg drugog jezika pojavljuju u hrvatskom tekstu, oni se mogu navesti pod navodnicima ili kosim slovima (npr. u tekstovima iz naftnoga područja susreću se sveze *straight run benzin*, *light benzin*, *proces topping*, *visbreaking*, *flash zona*). Strani se nazivi mogu nalaziti u hrvatskom znanstvenom tekstu, ali se *ne smiju prihvatiti kao hrvatski nazivi* (termini).

Tuđice i posuđenice potekle su iz jezika koji imaju drukčiji ustroj od hrvatskoga i zato su u jeziku u koji su preuzete (u ovom slučaju u hrvatskome) nejasne, nemotivirane jer nemaju oslonca u drugim riječima toga jezika. Zbog toga je općenito prihvaćeno načelo: tuđice i prilagođenice upotrebljavaju se samo onda kad za pojmove koji se njima označuju nemamo dobrih riječi u hrvatskom jeziku ili ih ne možemo lako načiniti.

Za engleski naziv *computer* u hrvatskomu je potvrđen niz zamjena: *kompju-ter*, *kompjutor*, (*elektroničko*) *računalo*, (*elektronički*) *računar*, *računač*, *obrad-*

nik, rednik, (obradni) stroj. Naravno, svi se ti nazivi ne rabe jednako često, neki od njih samo su pojedinačni prijedlozi. U općoj se uporabi najčešće mogu sresti nazivi *kompjuter, kompjutor, računalo* i nešto rjeđe *računar*. U hrvatskomu je znanstvenomu nazivlju prevladao naziv *računalo*, pa nema razloga da on ne bude prihvaćen i u naftnom nazivlju. No ipak su uz njega još uvijek vezani neki problemi. Često se još uvijek postavlja problem kako od riječi *računalo* napraviti odnosni pridjev, javlja se *računalski* i *računalni*. Sustavnije je *računalni* i on u novije vrijeme prevladava. Stoga treba *računalna obrada, računalna mreža, računalna dvorana, računalni centar*, a ne *kompjuterska obrada, kompjuterska mreža, kompjuterska sala* (*dvorana* kao domaća riječ ima prednost pred riječju *sala*), *kompjutorski (računski) centar*.

Stoga nazive stranoga podrijetla koji se rabe u naftnom nazivlju treba zamijeniti odgovarajućim domaćim nazivima:

atmosferska cirkulacija	>	zračno strujanje
cirkulirati	>	kružiti
desalter	>	odsoljivač
dizna	>	sapnica
duplex crpka	>	dvostruka crpka (dvosmjerna?)
ekosistem	>	ekosustav
gas	>	plin
hot-oil	>	vruće ulje
indikator	>	pokazivač
kontrolna tabla	>	nadzorna ploča
light benzin	>	laki benzin
materija	>	tvar
max	>	najviše
mikser ventil	>	mješaći ventil
polutant	>	onečišćivač
pumpa	>	crpka
reboiler	>	isparivač
respiratorni organi	>	dišni organi
rezervoar	>	spremnik
rezervoarski prostor	>	spremnički prostor
separator	>	odjeljivač
sistem	>	sustav
slop posuda	>	taložnica
solvent	>	otapalo
specijalni benzin	>	posebni benzin
tabla	>	ploča

transmitter	>	prijenosnik
tretirati (vodu)	>	obraditi (vodu)
volumen	>	obujam

2. Nazivi latinskoga i grčkoga podrijetla

Latinske i grčke riječi trebaju imati u hrvatskom jeziku oblik prema tim jezicima, a ne prema jeziku posredniku iz kojega je riječ preuzeta u hrvatski jezik (engleski, njemački, francuski itd.). Stoga je bolje: *demetanizator*, *depen-tanizator*, *filtar* nego *demetanizer*, *depentizer*, *filter*.⁴ *Filtar* dolazi od srednjo-latinskoga *filtrum*, novija je prilagođenica, potvrđene su i izvedenice *filtracija*, *filtrirati*, *filtrat*, *filtrant*. *Filter* dolazi od njemačkoga *Filter*. Budući da u hrvatskom nema nepostojanoga *e* (osim u imenima), izvedenice bi od tog lika glasile *filteracija*, *filterirati*, *filtera*, *filterant*, a takvi oblici nisu potvrđeni u hrvatskom. Stoga je, kao i zbog pravila da se riječi latinskoga podrijetla u hrvatski prenose u liku prema tom jeziku, a ne prema jeziku posredniku, u hrvatskom prihvatljiviji lik *filtar*.

U hrvatskom jeziku postoji velik broj internacionalizama koji završavaju na *-itet*. Takve su imenice česte i u općem jeziku, npr. *novitet*, *antikvitet*, *modalitet*, *intenzitet* itd. i u nazivlju mnogih struka pa tako i u naftnoj, gdje se upotrebljavaju nazivi: *alkalitet*, *duktilitet*, *salinitet*, *viskozitet* itd. Imenice na *-itet* latinskoga su podrijetla, u francuskom završavaju na *ité*, u engleskom na *-ity*, a u njemačkom na *-itet*. U hrvatski se jezik primaju prema njemačkom izgovoru. Neke imenice na *-itet* u hrvatskom jeziku imaju usporedne likove izvedene od pridjevnih osnova sufiksom *-ost* (npr. *lokalitet/lokalnost*, *senzibilitet/senzibilnost*, *sterilitet/sterilnost* itd.). Iz navedenih je primjera jasno da odnos između parova riječi na *-itet* i *-ost* nije uvijek jednak. Katkada lik na *-itet* ima različito značenje od odgovarajućega lika na *-ost* (*ekstremitet/ekstremnost*, *elektricitet/električnost*, *identitet/identičnost*, *lokalitet/lokalnost*, *moralitet/moralnost*). Značenje riječi na *-itet* u ovim je primjerima konkretno, dok je značenje odgovarajuće imenice na *-ost* apstraktno. Imenice na *-ost* označuju osobinu, svojstvo, stanje, a katkad i pojavu svojstvenu pojmu koji je označen pridjevom u osnovi. Imenice na *-itet* mogu označavati predmet (*novitet*, *ekstremitet*, *deformitet*), pojavu (*elektricitet*) itd. koja posjeduje svojstvo označeno likom na *-ost*.

Ako je riječ na *-itet* istoznačna s riječju na *-ost* u biranijim se tekstovima preporučuje uporaba riječi na *-ost*. To posebno vrijedi u nazivlju jer nam tu istoznačnice nisu potrebne. Stoga se u naftnom nazivlju ne preporučuju nazivi

4 O nazivu *filter/filtar* pisala je Dragica Malić, Imenice s nesufikslnim završetkom -ar, Filologija, 12, Zagreb, 1984, str. 27.-103.

alkalitet, duktilitet, viskozitet. Boljima se smatraju odgovarajući nazivi na *-ost*: *alkalnost, duktilnost, viskoznost*. Katkad riječ na *-itet* odgovara kojoj drugoj riječi domaćega podrijetla (*afinitet/sklonost, ambigvitet/dvosmislenost, dualitet/dvojestvo* itd.) Tako se i naziv *salinitet* treba zamijeniti domaćim nazivom *slanost*, a *duktilitet* domaćim nazivom *rastežljivost*. Možemo zaključiti da se internacionalizmi na *-itet* u svom apstraktnom značenju, a to je ono značenje koje imaju u navedenim naftnim nazivima, najčešće imaju isto značenje kao i riječi na *-ost*. Ako je značenje isto, nazivi na *-ost* imaju prednost pred nazivima na *-itet*. Ako se internacionalizam na *-itet* i odgovarajući naziv na *-ost* sa stranom osnovom mogu zamijeniti domaćim nazivom, domaći naziv ima prednost.

3. Usklađenost sa sustavom hrvatskoga književnoga jezika

U hrvatskom jeziku najčešći je spojnik *-o* koji se dodaje prvoj osnovi. Kad postoje dubletne tvorenice s *-o-* i *-e-*, sustavnu prednost imaju tvorenice s *-o-*, dakle u naftnom nazivlju lik *srednjotlačni* (kao *srednjoeuropski, srednjovjekovni* itd.) ima prednost pred likom *srednjetlačni*.

Isto tako i lik *plinifikacija* ima prednost pred likom *plinifikacija*. Glagol *plinificirati* navodi i S. Babić u svojoj *Tvorbi*,⁵ a u *Jeziku*⁶ objašnjava zašto su prihvatljiviji oblici *plinifikacija* i *plinificirati* tvoreni sufiksom *-ficirati*. Polusloženice se ne uklapaju dobro u hrvatski jezični sustav pa ih, ako je to moguće, treba zamijeniti složenicama, npr. sadašnja norma traži složenice *autocisterna, elektromotor*, ili nazivima koji imaju ustroj *pridjev+imenica*, npr. *električno zavarivanje*. Umjesto *dizel-motor, vakuum-ostatak, vakuum-destilacija, vakuum-ulje, vakuum-frakcionacija* (*vakuum* je katkad krivo pisan s jednim *u* kao *vakum*) bolje je *dizelski motor, vakuumski ostatak, vakuumska destilacija, vakuumsko ulje, vakuumska frakcionacija*. Naziv *osobina* upotrebljava se samo za osobe, a *svojstvo* za sve ono što nisu osobe.⁷ Sufiksima *-iv, -jiv* i *-ljiv* tvore se pridjevi koji znače mogućnost npr. *izmjerljiv* - koji se može izmjeriti. Raspodjela tih sufiksa nije uvjetovana značenjem ni vrstom glagola od kojega je pridjev tvoren. Na raspodjelu tih sufiksa ne utječe ni glagolski aspekt, već samo glasovni razlozi, a i oni tek djelomično i ne primjenjuju se na ovaj slučaj. Stoga možemo reći da su ispravni pridjevi i *topiv* i *topljiv*. Međutim, budući da u nazivlju isto značnice nisu poželjne, možemo dati prednost pridjevu *topljiv* prema općem pravilu: kad mogu oba sufiksa, preporučljivije je upotrijebiti pridjev s *-ljiv*.⁸

5 Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku, Zagreb, 1986., str. 185.

6 Plinifikacija ili plinifikacija, XLI, Zagreb, 1994, str. 151.-153.

7 O nazivima *osobina* i *svojstvo* pisala je Marija Znika u članku *Osobina i svojstvo*, Rasprave Zavoda za hrvatski jezik, XVII, str. 325.-331.

8 Usp. Babić, Tvorba riječi, str. 423.

4. Duljina naziva

Osnovna je svrha stručnoga nazivlja olakšavanje sporazumijevanja među stručnjacima. Kao posljedica tako određene svrhe slijedi da nazivi moraju biti što kraći. Predugi nazivi teže se prihvaćaju i kad su inače jezično posve ispravni. Katkada je moguće višočlani naziv zamijeniti jednočlanim nastalim kojim od tvorbenih postupaka. Tako se sufiksom *-ište/-lište* tvore nazivi za točke. S. Babić u svojoj *Tvorbi riječi* navodi ove nazive:

<i>ledište</i>	→	<i>toplinska točka na kojoj se ledi voda</i>
<i>rosište</i>	→	<i>toplinska točka na kojoj se rosi (para)</i>
<i>talište</i>	→	<i>toplinska točka na kojoj se što tali</i>
<i>težište</i>	→	<i>točka u kojoj kao da je sva težina</i>
<i>vrelište</i>	→	<i>toplinska točka na kojoj što vrije.</i>

Taj je tvorbeni tip uobičajen u sustavu hrvatskoga jezika pa mislim da se može preporučiti *gorište* ili *plamište* umjesto *točka gorenja*, *palište* umjesto *točka paljenja*, *vrelište* umjesto *točka vrenja*.

U svim navedenim nazivima jednočlani naziv ima istu osnovu kao i jedan član odgovarajućega višočlanoga naziva.

Nazivi koji imaju ustroj *imenica+za/od/na+imenica* sustavno se zamjenjuju nazivom koji ima ustroj *pridjev+imenica*. Tako je bolje *parno grijanje* nego *grijanje na paru*, *plesna dvorana* nego *dvorana za ples*, *zubna pasta* nego *pasta za zube*. Tako je i u naftnom nazivlju bolje *šaržne cijevi* nego *cijevi za šaržu*, *šaržna crpka* nego *crpka za šaržu*, *vremenski regulator* nego *regulator za vrijeme*, *sirovinski spremnik* nego *spremnik za sirovinu*, *odušni ventil* nego *ventil za odušak*, *instrumentni zrak* nego *zrak za instrumente*, *naftni proizvodi* nego *proizvodi od nafte*, *tlačne posude* nego *posude pod tlakom* itd.

5. Proširenost

Potvrđena su dva lika pridjeva od imenice *nafta*: *naftni* i *nafteni*. Brodnjakov *Razlikovni rječnik* lik *nafteni* upućuje na *naftni* oznakom > (riječ spada i u hrvatski jezik) te *nafteni* označuje eksponentom koji znači da je lik *nafteni* tipičniji za srpski jezik premda je u uporabi i u hrvatskom jeziku. S. Babić u svojoj *Tvorbi riječi* navodi oblik *naftni*, te u zagradi (uz rj. *nafteni*).⁹ Isti autor u članku *Pridjevi od imenice nafta*¹⁰ navodi da je od riječi *nafta* zabilježeno pet pridjeva: *naften*, *nafteni*, *naftni*, *naftin* i *naftonosan* koji se upotrebljavaju goto-

9 1986., str. 375.

10 Jezik, XI, Zagreb, 1964., str. 157.-159.

vo u istom značenju. Budući da osnovna imenica završava na dva suglasnika *-ft*, a označuje neživo, pridjev se može tvoriti nastavcima *-en* ili *-ni*. Hrvatski jezik izbjegava suglasničke skupove kao *-ftn-* pa Babić predlaže *nafteni* kao prihvatljiviji naziv. Međutim, budući da je danas lik *naftni* mnogo prošireniji, možemo ga preporučiti i u naftnom nazivlju.

U praksi su potvrđeni likovi *Celzijusov stupanj*, *Celzijev stupanj*, *stupanj Celzija*, *stupanj Celzijusa*, *Celsijusov/Celsijev stupanj*. O tom je problemu na Hrvatskom radiju govorila Lana Hudeček, pa ću ovdje ponoviti osnovne njezine tvrdnje. Preporučljiviji je naziv koji ima ustroj *pridjev+imenica* od naziva koji ima ustroj *imenica+imenica u genitivu*. Prezimena (osim grčkih i latinskih u kojima se odbija nastavak *-us*) preuzimaju se u izvornom liku. Posvojni pridjevi od osobnih imena i prezimena pišu se velikim slovom i izvornim pravopisom. Dakle, trebalo bi *Celsiusov stupanj*. Međutim iz tradicijskih razloga treba ipak preporučiti lik *Celzijev stupanj* kako je navedeno i u *Hrvatskom pravopisu*.

U terminološkom se nazivlju razlikuje preporučeni naziv od naziva koji se ne preporučuje iako je potvrđen u nazivlju. Stoga je ovdje u prvom stupcu naveden popis naziva koji se ne preporučuju te istoznačnih preporučenih naziva u drugome stupcu.

alkalitet	>	alkalnost
atmosferska cirkulacija	>	zračno strujanje
Celzij, stupanj Celzija/Celzijusa, Celzijusov stupanj	>	Celzijev stupanj
crpka za šaržu	>	šaržna crpka
demetanizer	>	demetanizator
depentanizer	>	depentanizator
desalter	>	odsoljivač
dizel-motor	>	dizelski motor
dizna	>	sapnica
duktilitet, duktilnost	>	rastežljivost
duplex crpka	>	dvostruka crpka
ekosistem	>	ekosustav
filter	>	filtrar
gas	>	plin
hot-oil	>	vruće ulje
indikator	>	pokazivač

kompjuterska obrada	>	računalna obrada
kompjutor	>	računalo
kontrolna tabla	>	nadzorna ploča
light benzin	>	laki benzin
materija	>	tvar
max	>	najviše
mikser ventil	>	mješaći ventil
nafteni	>	naftni
osobina (neživo)	>	svojstvo
otopiv	>	otopljiv
plinifikacija	>	plinifikacija
proizvodi od nafte	>	naftni proizvodi
posude pod tlakom	>	tlačne posude
polutant	>	onečišćivač
pumpa	>	crpka
rafiniranje	>	pročišćivanje
rastopiv	>	rastopljiv
reboiler	>	isparivač
regulator za vrijeme	>	vremenski regulator
respiratorni organi	>	dišni organi
rezervoar	>	spremnik
rezervoarski prostor	>	spremnički prostor
salinitet	>	slanost
separator	>	odjeljivač
sistem	>	sustav
slop posuda	>	taložnica
solvent	>	otapalo
spremnik za sirovinu	>	sirovinski spremnik
srednjetačni	>	srednjotlačni
tabla	>	ploča
točka gorenja	>	gorište
točka paljenja	>	palište
točka vrenja	>	vrelište
topiv	>	topljiv
transmitter	>	prijenosnik
tretirati (vodu)	>	obraditi (vodu)
vakuum-destilacija	>	vakuumska destilacija
vakuum-ostatak	>	vakuumski ostatak
vakuum-ulje	>	vakuumsko ulje
ventil za odušak	>	odušni ventil
viskozitet	>	viskoznost
volumen	>	obujam
zrak za instrumente	>	instrumentni zrak

Sažetak

Milica Mihaljević, Zavod za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb

UDK 801.3:001.4:808.62

znanstveni članak, primljen 8. 10. 1997., prihvaćen za tisak 17. 12. 1997.

Linguistic Analysis of Some Petroleum Industry Terms

The author has been submitted a list of problematic petroleum industry terms. She analyses synonymous terms which occur in the list, attempting to give reasons for the presence of certain terms. She concludes with a list of preferred and unrecommended petroleum industry terms.

NEŠTO O RAZINI JEZIKOSLOVNOGA RASPRAVLJANJA U NAS

Radoslav Katičić

Procvat jezikoslovlja kakav bi se očekivao u slobodnoj Hrvatskoj do sada nije nastupio. O tome treba razmišljati, trebat će možda još i ozbiljno porazgovarati o tome. Ovaj je moj prinos tu ona jedna lasta koja, kako je poznato, još ne čini proljeća. To je tek pisanje s povodom. Potaknula ga je knjiga Dragutina Raguža, *Odnosne rečenice s relativom što*.¹ Tu odmah moram reći da o toj knjizi i nemam loše mišljenje. Dapače, s dobitkom sam je pročitao i preporučujem je svakomu tko se bavi tim pitanjima.

Isto tako moram reći da kako god to jest kritički osvrt, ne obuhvaćam njime ni približno sva ona pitanja u kojima se ne slažem s Raguževim rasuđivanjem i izlaganjem. Tu ne ulazim u ono o čem bih s njim mogao znanstveno raspravljati o otvorenim pitanjima kao s ravnopravnim sugovornikom – pitanjima o kojima se može misliti i ovako i onako, kako god ja smatram da znam kako o njima valja misliti. Tu raspravu, doista jezikoslovnju, ostavljam za drugi put. A sada mi se čini prečim upozoriti na ona pojedina mjesta u Raguževoj knjizi gdje on niskom i neprihvatljivom razinom svojega rasuđivanja i razlaganja onemogućuje svaku ravnopravnu raspravu. Što su to ujedno sva mjesta na kojima Raguž izričito i uvjereno kritizira moju Sintaksu,² pitanje je za sebe i ovdje nije važno. To me je samo možda potaknulo da se pozabavim njima.

Piscu je, dakako, drago kada mu se bave knjigom, pa i kad je kritiziraju, jer

1 Dragutin Raguž, *Odnosne rečenice s relativom što*. Hrvatska sveučilišna naklada, Biblioteka *Jezikoslovlje*, knjiga 7, Zagreb, 1994.

2 Sintaksa hrvatskoga književnog jezika, Zagreb, 1991.